

JOURNALISM

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2023.7.12>

DZIENNIKARSTWO WOJSKOWE JAKO NARZĘDZIE PROPAGANDY INFORMACYJNEJ

Karyna Akopian

*aspirant katedry Dziennikarstwa
Narodowy Uniwersytet Lotniczy (Kijów, Ukraina)
ORCID ID: 0009-0008-9813-5873
karishakobyan@gmail.com*

Valentyna Shulgina

*doktor nauk filologicznych, profesor wydziału dziennikarstwa
Narodowy Uniwersytet Lotniczy (Kijów, Ukraina)
ORCID ID: 0000-0001-9906-3033
tshvi161@ukr.net*

Adnotacja. Od czasu ogłoszenia niepodległości Ukrainy dziennikarstwo wojskowe istnieje w swojej „biernej” formie. Oficerowie prasowi pełniący służbę w wojsku wiernie wykonywali swoje obowiązki, jednak o ich oficjalnych działaniach nikt nie wypowiadał się głośno. Było to spowodowane w szczególności niskim zainteresowaniem społecznym armią ukraińską, które w latach 2000. szczególnie „spadało”. Sytuacja uległa jednak zmianie w 2014 roku, kiedy Ukraina stała się zakładnikiem niewypowiedzianej wojny ze strony Federacji Rosyjskiej, której pierwszym krokiem była aneksja Krymu, a później – przełamanie wschodnich granic i agresja zbrojna w Donbasie. Od tego czasu dziennikarze wojskowi, którzy służyli w wojsku, wreszcie wyszli z cienia. Znaczna liczba przedstawicieli mediów cywilnych przekwalifikowała się na korespondentów wojennych i zaczęła relacjonować działania bojowe bezpośrednio na miejscu wydarzeń. Dlatego dziennikarstwo wojskowe zasługuje na znaczną uwagę współczesnych naukowców w dziedzinie mediów, co pozytywnie wpłynie na jego odrodzenie i dalszy rozwój.

Słowa kluczowe: wojna informacyjna, propaganda, dziennikarstwo wojskowe, media, siły zbrojne, prasa.

MILITARY JOURNALISM AS A TOOL OF INFORMATION PROPAGANDA

Karyna Akopian

*Postgraduate Student at the Department of Journalism
National Aviation University (Kyiv, Ukraine)
ORCID ID: 0009-0008-9813-5873
karishakobyan@gmail.com*

Valentyna Shulgina

*Doctor of Philological Sciences,
Professor at the Department of Journalism
National Aviation University (Kyiv, Ukraine)
ORCID ID: 0000-0001-9906-3033
tshvi161@ukr.net*

Abstract. Since the proclamation of Ukraine's independence, military journalism has existed in its «passive» form. Press officers who served in the troops faithfully discharge duties, but no one spoke aloud about their official activities. This was due, in particular, to a small public interest in the Ukrainian army, which in the 2000s was especially «declining». But situation changed in 2014, when Ukraine became a hostage to an undeclared war by the Russian Federation, the first step of which was the annexation of the Crimea, later – the breakthrough of the eastern borders and armed aggression in the Donbas region. Since then, military journalists serving in the troops have finally emerged from the shadows. A significant number of representatives of civilian media retrained as war correspondents and began to cover the fighting directly. That is why military journalism deserves considerable attention of modern media scientists, which will positively contribute to its revival and further development.

Key words: information warfare, propaganda, military journalism, media, armed forces, press.

ВІЙСЬКОВА ЖУРНАЛІСТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПРОПАГАНДИ

Карина Акоюн

*аспірантка кафедри журналістики
Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
ORCID ID: 0009-0008-9813-5873
karishakobyan@gmail.com*

Валентина Шульгіна

*доктор філологічних наук, професор кафедри журналістики
Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
ORCID ID: 0000-0001-9906-3033
tshvi161@ukr.net*

Анотація. З часів проголошення Незалежності України військова журналістика існувала в своєму «пасивному» вигляді. Прес-офіцери, які служили у військах сумлінно виконували свій обов'язок, однак вголос про їх службову діяльність ніхто не говорив. Це було зумовлено, зокрема, невеликим інтересом суспільства до українського війська, яке у 2000-х роках особливо «занепадало». Та ситуація змінилася у 2014 році, коли Україна стала заручником неоголошеної війни з боку Російської Федерації, першим кроком якої стала анексія Криму, а згодом – прорив східних кордонів та збройна агресія на Донбасі. Відтоді військові журналісти, які несли службу у військах нарешті вийшли з тіні. А значна кількість представників цивільних медіа перекваліфікувалися на воєнних кореспондентів та стали висвітлювати бойові дії безпосередньо в місця подій. Саме тому, військова журналістика заслуговує на неабияку увагу сучасних науковців у сфері медіа, що позитивно сприятиме її відродженню та подальшому розвитку.

Ключові слова: інформаційна війна, пропаганда, військова журналістика, медіа, збройні сили, преса.

Вступ. У сучасному світі налічується майже півсотні збройних конфліктів, в які утягнуто близько 70 держав. (Приміром, друга світова війна охопила 61 країну). Попри це, щорічна статистика твердить, що щороку у світі відбувається приблизно 30 збройних сутичок.

Важко не погодитись, що таке явище як «війна» таке ж давнє як «журналістика». Існує думка, що «військова журналістика» зародилася ще з часів Олександра Македонського. У кожному військовому поході легендарного полководця супроводжували спеціально навчені люди, які записували хід подій, що в подальшому ставало історією.

Цікаво, що науковці знаходять перших військових журналістів ще в античний період. Річ у тому, що за часів Римської Республіки (508-27 рр. до н.е) консули були зобов'язані якнайшвидше повідомляти сенат про результати битв. Першим найбільш відомим таким повідомленням в історії журналістики вважається доповідь Юлія Цезаря про результати битви з Боспорським царем. Цезар в лаконічній формі доповів сенату: «Veni, Vidi, Vici», що означає «Прийшов, побачив, переміг». Також Юлію Цезарю належать «Записки про Гальську війну», що вважаються визначною пам'яткою римської літератури.

Сучасний світ журналістики стає дедалі різноманітним та багатогранним. Поступово і відходить вже всім звичне поняття «засоби масової інформації». Натомість його витісняє нове сучасне поняття «медіа», яке узагальнює в собі всі джерела та ресурси, що розповсюджують інформацію: телебачення, радіо, друкована преса та особливо – нові медіа (соціальні мережі, інформаційні канали тощо).

Сьогодні у сучасних медіа виділяють надзвичайно вагоме місце саме військовій журналістиці. Ця тематика щороку набуває неабиякої популярності не тільки в Україні, а й в світі, адже дедалі більше представників медіа працюють в умовах, де існує пряма загроза їхньому здоров'ю та життю. Тож виклики сьогодення змушують сучасних науковців досліджувати військову тематику набагато глибше, аніж будь-коли.

Військова журналістика сучасності

Існує думка, що військові журналісти – медійники так званого «вищого професійного гагунку», адже знаходяться у вищій лізі журналістського світу. Так говорять про військових журналістів не просто так. Насправді, психологію та мотиви їхніх вчинків важко оцінити звичайним цивільним журналістам, що, приміром висвітлюють політичні події чи спеціалізуються на спортивній тематиці.

Не менш важливим аспектом є те, що рівень довіри до військових журналістів значно вищий за рівень довіри до цивільних медіа. Це пов'язано, в першу чергу, з тим, що військові журналісти належать до військових формувань, а отже – є частиною збройних сил. І саме армії людство звикло довіряти найбільше, адже бачать в них свій захист та безпеку. А значить – військовий журналіст цілком може претендувати на такий найвищий рівень довіри, до його інформації, яку він опублікує, виконуючи обов'язки на фронті.

Чому сьогодні постала гостра необхідність досліджувати військову журналістику з наукової точки зору? Відповідь на це питання ми отримали ще у 2014 році, коли в березні того ж року Російська Федерація розпочала військову агресію проти України, анексувавши півострів Крим. З того часу питання відродження військової журналістики дуже гостро постало в українському медіапросторі. У своїй публікації військовий журналіст, офіцер Державної прикордонної служби України, підполковник Сергій Бровко писав, що «багато

чому українських журналістів у погонах навчала «чужа» війна, а саме участь у миротворчих контингентах, зокрема у Югославії чи Грузії. У наш час, коли війна, на жаль, спіткала й Україну, військовий у формі з фотоапаратом чи відеокамерою – не дивина». (Сорока, 2022: 54)

Власне, саме російсько-українська війна змусила школу військової журналістики в Україні знову відродитися. Адже висвітлення війни безпосередньо з самої лінії фронту лягла саме на плечі журналістів у погонах. І саме вони були, є і будуть тим першоджерелом інформації про життя українського війська, зокрема і в умовах збройної агресії РФ.

Часто можна почути і таку точку зору, що військовий журналіст – перш за все не медійник для армії, а фахівець, який якісно розповідає суспільству про армію. З цим теж не все просто, досвід інших країн свідчить, що на цьому шляху проблем менше не стає. Приміром у США, коли саме до війни у В'єтнамі військова журналістика існувала лишень у вигляді пропаганди. І вже під час цієї війни та наступних воєн в Афганістані і Перській затоці вектори кардинально змінилися: журналістика самоорганізувалася, висвітлення подій стало об'єктивнішим – і відразу піднялася хвиля обурень, бо журналісти показували вже не лише благородство та відвагу солдат, але весь спектр та об'єктивний жах зони бойових дій: бивства, звірства, руїни, мародерство, трупи, смерть, бруд, маніакальні стани «визволителів».

Однак варто все ж наголосити, що поняття «воєнний кореспондент» та «військовий журналіст» мають значні розбіжності, які варто розрізняти. Якщо пояснити простими словами різницю між цими фахівцями, то воєнний кореспондент – це журналіст, що належить до цивільних засобів масової інформації, має усі необхідні дозволи, акредитації та спеціалізується на висвітленні воєнних дій та збройних конфліктів. Для роботи на лінії фронту та на ділянках відповідальності тієї чи іншої військової частини, якщо йдеться про ділянки в межах державного кордону України, такий журналіст має отримати всі необхідні дозволи, спеціальні посвідчення або ж акредитації.

У свою чергу військовим журналістом прийнято вважати рядового або ж офіцера, який належить до військової частини та є такою ж бойовою одиницею, як і кулеметники, гранатометники тощо. Однак його службовий обов'язок – висвітлення діяльності підрозділу та війська загалом. Це журналіст, який під погонами несе службу на рівні з усіма військовими, однак його особлива зброя – журналістське слово. Тобто такі фахівці передусім – військові, а лише потім є журналістами.

Останні десятиліття, саме військовим журналістам науковці несправедливо не приділяли великої уваги, як і військовій журналістиці загалом. Адже українська військова журналістика на зламі століть відіграла надважливу роль в розвитку й розбудові незалежної України, зокрема й її війська. Проблему формування інформаційного простору за участю спеціалізованих військових видань у різні роки робили спроби розглянути вітчизняні вчені (Горевалов, 2013: 250).

Військова журналістика існує стільки ж, скільки існують Збройні сили України. Приміром, ще з радянських часів у військах були фахівці, які створювали так звані бойові листки. Це своєрідна брошура, яка розповідала про життя всередині підрозділу, досягнення, здобутки та нововведення, опубліковувалися вітання зі святами тощо.

Якщо говорити про стан військової журналістики в Україні загалом, то стверджувати про її повне руйнування починаючи з часів проголошення Незалежності України – не варто. Однак про цей процес можна говорити щодо освітньої підготовки військових медійників. Приміром, ще двадцять років тому в Україні була досить потужна база для підготовки військових журналістів, проте із багатьох причин, як і у випадку з іншими військовими спеціальностями, цей напрям було дещо втрачено. Саме тому, сьогодні інформаційне забезпечення повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну, як і початок війни в 2014 році на Донбасі, взяли на себе, в першу чергу кадри, підготовлені ще попередньою системою, передусім випускники Львівського вищого військово-політичного училища, на місці якого нині постала Академія сухопутних військ ім. П. Сагайдачного.

Звісно, не можна применшити внесок цивільних журналістів, які висвітлювали військову тематику в межах цивільних редакцій. Сьогодні українські медіа можуть пишатися досить талановитими цивільними воєнними кореспондентами, які не мають профільної військової освіти, проте вже встигли продемонструвати значні успіхи в цьому напрямку. Однак військові журналісти, будучи в центрі подій по волі служби так і залишаються основним джерелом військової інформації.

Висвітлення воєнних дій – одне з найскладніших завдань для будь-якого журналіста, як військового так і цивільного воєнного кореспондента. Окрім небезпеки здоров'ю та життю журналіста, складним є і процес оцінювання інформації, з'ясування, що ж насправді відбувається, і подати об'єктивну картину подій, особливо якщо мова йде про рідну країну самого журналіста. І тут перед військовим журналістом постає складне завдання: лишатися неупередженим до кінця виконання своїх службових обов'язків, проте у необхідний та критичний момент – бути готовим боронити свою землю.

В Україні стрімкий розвиток системи військових засобів масової комунікації зумовлений потребою силових структур України в одержанні політично- і соціально-важливої інформації, посиленням її ролі в процесі демократизації армії, міліції, спецслужб, прикордонних військ. Інформація в умовах військової діяльності набуває особливого сенсу. Вона стає засобом протиборства при досягненні завдань інформаційної та воєнної безпеки держави.

Журналіст чи пропагандист?

Як зазначає український дослідник В. Безсмертний, воєнна журналістика – це інформування, виховання та пропаганда. Вона завжди перебувала на вістрі державної служби, а вся її історія – взірць чесного

служіння країні. Вона інформативна, обережна у виборі слів та тем, вона нестримна до непрофесіоналів і дуже вимоглива до тих, хто присвятив їй життя. В. Безсмертний також чітко визначає одну з головних її місій – пропагування державних інтересів. (Безсмертний, 2020: 200)

Саме тому в радянські часи військових журналістів, що несли службу у складі військ було прийнято сприймати як пропагандистів. Це була когорта фахівців, які відігравали роль так званого рупора, пропагуючи ідеологію війська, його історію, принципи та життя в цілому.

Тобто це фахівець який грамотно розповідає суспільству про армію, адже є кадровим військовим, так званою «людиною із середини», тому компетентний у висвітленні військових питань. Неабияку відповідальність несли на собі військові журналісти, адже думка про військо і про стан справ у армії загалом напряму залежала від їхнього слова.

Поняття «журналістика» та «пропаганда» завжди знаходяться поряд один з одним. Однак якщо журналістика сприймається суспільством як інструмент, що просто передає інформацію, то пропаганда скоріше як негативний чинник, який цю інформацію переконливо нав'язує. Яскравим прикладом військової інформаційної пропаганди є сучасна інформаційна війна Російської Федерації проти України, яку перша відкрито розпочала із початком збройної агресії на Сході України. Першоджерелом офіційних інформаційних повідомлень щодо ситуації в зоні бойових дій з російської сторони є Міністерство оборони Росії, зокрема речник відомства, керівник департаменту масових комунікацій Міністерства оборони РФ, генерал-лейтенант Ігор Конащенко. Основними інструментами цієї інформаційної кампанії стали:

- всебічна негативна характеристика українського війська;
- усестороннє вихвалання подвигів російських військових.

Характеризуючи українське військо як слабого та неумілого супротивника, російські журналісти мають на меті наступне:

- дати суспільству зрозуміти, що російська армія є непереможною, найсильнішою та найпідготовленішою у світі, перемогти яку буквально неможливо;
- змусити суспільство повірити у слабкість ворога, використовуючи неправдиві історії та вигадані факти.

Вихвалання подвигів російського війська перед очима його ж народу робиться з метою:

- підняття бойового духу як суспільства, так і самого війська, яке бере участь у бойових діях;
- навмисного приховування реальної ситуації на фронті, зокрема числа безповоротних та так званих санітарних втрат (поранених різної тяжкості) особового складу війська.

Власне, думка про те, що військова журналістика є інструментом досить дієвої пропаганди має місце на існування. Достатньо дати відповідь на питання: а навіщо у військах існують журналісти-прес-офіцери? Для того, аби в буквальному сенсі пропагувати ідеї того чи іншого військового підрозділу, проводити рекрутингові кампанії, розповідати про героїв та їх подвиги на полі битви, простими словами – створювати позитивний образ українського військового в очах суспільства, використовуючи також і аудіовізуальний контент, нові медіа тощо.

Загалом, варто згадати і те, що формування військових каналів комунікації розпочалося із часів проголошення Незалежності України. Саме тоді і постала необхідність сформувати систему військової журналістики. Система інформаційного забезпечення життєдіяльності особового складу армії почала своє існування зі створення видання «Народна армія», яка була заснована ще у 1943 році та існувала під тодішньою назвою «Сталінградець», а згодом «Ленінський прапор». Та у зв'язку із виконанням вимог Закону України «Про реформування державних і комунальних друкованих засобів масової інформації» 27 грудня 2018 року вийшов у світ останній номер цієї газети.

Військові ЗМІ в сучасних умовах ведуть роз'яснювальну роботу щодо законодавчих нормативних актів, указів Президента України, рішень уряду, розпоряджень, постанов державних органів влади й управління, наказів та директив Міністра оборони України, командирів і начальників; сприяють вирішенню проблем військового будівництва в Україні й формуванню структур ЗСУ, підготовці та перепідготовці військових кадрів, забезпеченню високої мобілізаційної та бойової готовності військ та сил флоту, пропагують практичну діяльність Збройних сил України: розвиток та вдосконалення технічного рівня військ, наукових досягнень у стратегії й тактиці, використання сил і засобів особового складу, утвердження передового досвіду навчально-виховної роботи; висвітлюють вирішення соціальних, економічних, правових, релігійних, культурно-побутових проблем військовослужбовців.

Військові журналісти керуються у своїй діяльності такими загальними журналістськими принципами, як гуманізм, демократизм, патріотизм і національна гордість, достовірність інформації, точність викладення, оперативність доведення інформації, аргументованість, актуальність, збалансованість, коректність формулювань. Кожне видання, яке належить до військової структури чи виходить окремим друкованим органом поза їхніми стінами є своєрідним обличчям того чи іншого війська. Відповідно, переважна більшість журналістів, які працюють в таких виданнях носять погони та є кадровими військовослужбовцями.

Багато дискусій ведеться щодо наявності профільної військової освіти у військового журналіста. Адже сьогодні більшість журналістів, які працюють в зоні бойових дій, переважно, є представниками цивільних медіа, однак є оглядачами саме військової теми у своєму виданні.

Насправді, як прийнято вважати, на факультеті військової журналістики ЛВВПУ готували майбутніх пропагандистів радянської ідеології у військах. Звичайно, сьогодні підготовка журналістів відбувається дещо інакше. Зокрема, немає сенсу виділяти половину всього навчального часу на військові дисципліни. Адже

очевидно, що обов'язок такого спеціаліста — не досконале керування танком, а розуміння проблематики танкових військ, приміром вміння відрізнити американський літак F-16 від радянського «Су-34».

Однак, на жаль, сьогодні військові журналісти в Україні часто не можуть похвалитися подібними знаннями. Значною мірою зберігається радянський підхід до цієї професії. Очевидно, що військовий журналіст, зокрема той, який є кадровим військовослужбовцем, все ж мусить знатися на військовій справі хоча б на тому рівні, який йому може знадобитися як під час несення служби у складі війська на передовій, так і для написання журналістських матеріалів.

Сьогодні в Україні, в умовах повномасштабної війни Російської Федерації проти України, майже кожне цивільне українське медіа має журналіста, який бере на себе неабияку відповідальність – висвітлювати події, що стосуються бойових дій. Як правило, кожна робота цивільного журналіста, так званого воєнного кореспондента, супроводжується присутністю конкретного прес-офіцера, який мусить контролювати роботу свого колеги з цивільного світу. В такій співпраці, військовий журналіст зазвичай виступає, в першу чергу, в ролі цензора, який ретельно відфільтровує кожен крок своїх цивільних колег, аби останні не нашкодили своєю медійною діяльністю ані собі, ані героям, з якими їм доведеться працювати протягом всього журналістського відрядження в зону бойових дій. А відтак, військовий журналіст-прес-офіцер бере на себе відповідальність не тільки за отриману цивільними колегами інформацію про військо, а й за життя та безпеку всієї групи, яку він супроводжує.

Висновки. Оскільки військова журналістика тільки сьогодні починає з'являтися в полі зору наукових дослідників в Україні, більшість тверджень, які лунають на просторах інтернету та у наукових публікаціях, переважно є висловлюваннями та думками практикуючих журналістів України, які з 2014 року працюють на передовій російсько-української війни. Це як військові журналісти, що несуть службу у складі українського війська та є кадровими військовими, так і воєнні кореспонденти, які представляють цивільні видання й телеканали та відряджені для виконання журналістського завдання в зону бойових дій.

Таким чином, українські військові журналісти в умовах російсько-української війни є головним першоджерелом інформації у військах. Висвітлюючи діяльність окремого підрозділу, журналіст підтримує як імідж свого підрозділу, так і всієї системи Збройних сил України.

Список використаних джерел:

1. Безсмертний В. Українська журналістика та її воєнний сегмент учора, сьогодні, завтра. Київ : Ліра, 2020. 200 с.
2. Горевалов С., Зикун Н. Військові ЗМК в інформаційному просторі України: Завдання й перспективи розвитку. Львів : Львів. Вісн., 2013. 250 с.
3. Сорока М. Журналісти на війні. Документальні дослідження, хронікальний літопис, аналітика. Воєнні щоденники. Київ : Фоліо, 2022. 448 с.

References:

1. Bezsmertnyi V. (2020). Ukrainiska zhurnalistyka ta yii voiennyi sehment uchora, sohodni, zavtra. [Ukrainian journalism and its military segment yesterday, today, tomorrow.] K., p.200. [In Ukrainian]
2. Horevalov S., Zykun N. (2013). Viiskovi ZMK v informatsiinomu prostori Ukrainy: Zavdannia y perspektyvy rozvytku. [Military media in the information space of Ukraine: Tasks and prospects for development.] Lviv. Visn. K., p. 200. [In Ukrainian]
3. Soroka M. (2022). Zhurnalisty na viini. Dokumentalni doslidzhennia, khronikalnyi litopys, analityka. Voienni shchodennyky. [Journalists at war. Documentary research, chronicle, analytics. War diaries.] K., p. 448. [In Ukrainian].